

XIX vv.: [monografija] / A. A. Prigarin; [otv. red. O. B. Demin]. Odes. nac. un-t im. I. I. Mechnikova, Ist. fak., Kaf. arheologii i jetnologii Ukrainy, Upr. po delam nacional'nostej i religij Odes. oblgoadministracii. – Odesa; Izmail; Moskva: Arheodoksija, 2010. – 527 s.

3. Mordvincev V. Politika rosijs'koi' imperii' shhodo starobojradciv u pershij polovyni XVIII st. / V. Mordvincev // Ukrai'ns'kyj bogoslov. – Istorychnyj i teologichnyj shhorichnyk. – K., 2003. – Vyp.2. – S.254–266.

4. Zen'kovskij S. A. Russkoe starobojradchestvo: duhovnoe dvizhenie semnadcatogo veka / S. A. Zen'kovskij. – M.: Cerkov', 1995. – 528 s.

5. Smiljanskaja E. B., Denisov N. G. Starobojradchestvo Bessarabii: knizhnost' i pevcheskaja kul'tura – M.: «Indrik», 2007. – 432 s.

6. Gur'janova N. S. Starobojradcy i tvorcheskoe nasledie Kievskoj mitropolii [Tekst] / N. S. Gur'janova; otv. red. N. N. Pokrovskij; RAN. SO, Institut istorii. – Novosibirsk: Izdatel'stvo SO RAN, 2007. – 379 s.

7. Pogasij A. K. Cerkovnye raskoly v rossijskom pravoslavii XIV – nachala XX vekov / A. K. Pogasij. – Kazan': ID MedDok, 2009. – 291 s.

8. Mel'nikov F. E. Kratkaja istorija drevnepravoslavnoj (starobojradcheskoj) Cerkvi / F. E. Mel'nikov. – Barnaul, 1999. – 299 s.

9. Sobranie postanovlenij po chasti raskola. T.1. Postanovlenija ministerstva vnutrennih del. Vyp.1. – London: Trubner & Co., Paternoster Row, E. C., 1863. – T.1.

10. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. – Sobranie 1–e. – SPb., 1830. (Dali – PSZ. – Sobranie 1–e). – T.2. – №1102.

11. Tam samo. – №1310.

12. Tam samo. – T.5. – №2996.

13. Ershova O. P. Starobojradchestvo i vlast' / O. P. Ershova. – M.: Unikum Centr, 1999. – 202 s.

14. PSZ. – Sobranie 1–e. – T.7. – №4162.

15. Tam samo. – T.5. – №2889.

16. Mordvincev V. Pojava ta rozselennja starobojradciv v Ukrai'ni / V. Mordvincev // Etnichna istorija narodiv Jevropy: Nacional'ni menshyny. Etnoarheologija. – Kyi'v: Stylos, 1999. – №3. – S.42–48.

17. PSZ. – Sobranie 1–e. – T.11. – №8365.

18. Tam samo. – T.10. – №71472.

19. Tam samo. – T.16. – №12260.

20. Tam samo. – T.18. – №12996.

21. Tam samo. – T.12. – №11683.

22. Tam samo. – T.22. – №16239.

23. Tam samo. – T.5. – №2991.

24. Milovidov V. F. Sovremennoe starobojradchestvo / V. F. Milovidov. – M.: Mysl', 1979. – 129 s.

25. Tam samo. – T.6. – №4109.

26. Tam samo. – T.10. – №7172.

27. PSZ. – Sobranie 2–e. – T.28. – №30155.

28. Tam samo. – T.28. – №31318.

29. PSZ. – Sobranie 1–e. – T.9. – №6802.

30. Tam samo. – T.10. – №7521.

31. Tam samo. – T.15. – №11205.

32. Tam samo. – T.11. – №8845.

33. Tam samo. – T.16. – №11725.

34. Tam samo. – T.9. – №6802.

35. Fedorova A. I. Starobojradnyč'ki obshhyny Pivdennoi' Bessarabii' u XIX – pershij polovyni XX st.: istoriko-konfesiynij aspekt: avtoref. dys. ... kand. istor. nauk: spec. 07.00.01 «Istorija Ukrai'ny» / A. I. Fedorova. – Odesa, 2005. – 22 s.

36. PSZ. – Sobranie 1–e. – T.29. – №22085.

37. Tam samo. – T.30. – №23986.

38. PSZ. – Sobranie 2–e. – T.1. – №357.

39. Tam samo. – T.4. – №2583.

40. Tam samo. – T.13. – №11013.

41. Tam samo. – T.23. – №22283.

42. Tam samo. – T.24. – №23756.

43. Tam samo. – T.40. – №41782.

Panarin O. E., postgraduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), o.panarin@ukr.net

«Complete Collection of Laws of the Russian Empire» as a source of studying the migration of Russian Old Believers

The article aims to analyze «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» as the source for the study of migration of Russian Old Believers. Identify sources of information, set the main directions of resettlement of Old Believers using

documents included in the collection. To characterize the policy for Old Believers and its reflection in migration processes and secured in public acts. Trace the change in the character of Old Believers movement focusing on the voluntary migration and forced relocation and used Old Believers by the government to populate the new lands.

Keywords: Old Believers, conservatives, migration, relocation, «Complete Collection of Laws of the Russian Empire».

* * *

УДК 321.02(477:478)«16»

Муханов В. М.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України та філософії, Вінницький національний аграрний університет (Україна, Вінниця), muhan2004@mail.ru

УКРАЇНСЬКО–МОЛДАВСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В 50–Х РР. XVII СТ.

Мета статті полягає у проведенні історичного аналізу геополітичних стратегій Богдана Хмельницького та практичних спроб їх реалізації через призму українсько–молдавських контактів середини XVII ст.

В процесі дослідження було використано засильнонаукові методи: порівняльно–історичного і системного аналізу та спеціальний методи історичного дослідження – аналіз нормативно–правових документів.

В статті проаналізовано ключові аспекти політичних зв'язків між Молдавським князівством та Гетьманщиною в рамках молдавського проекту Богдана Хмельницького, розглянуто перспективи реалізації суверенітету Гетьманщини через призму складної архітектури геополітичних відносин Східної Європи середини XVII ст.

Ключові слова: Гетьманщина, Б. Хмельницький, Молдавське князівство, молдавський проект, В. Лупу, Тимофій Хмельницький.

Геополітична стратегія Богдана Хмельницького на початку 50–х рр. XVII ст. передбачала поступовий перехід від ідеї українсько–козацького автономізму до побудови суверенної національної держави монархічного типу на етнічних українських територіях. Однак, в процесі реалізації самостійницьких намірів гетьман Хмельницький не міг покладатися виключно на власні сили в зв'язку з браком економічних ресурсів та демографічного потенціалу в умовах військового протистояння з потужною Річчю Посполитою. Зважаючи на затяжну виснажливу військову кампанію та погіршення внутрішньополітичної ситуації на українських землях на початку 50–х рр. XVII ст. гетьман ініціює дипломатичні переговори з низкою сусідніх країн з метою укладання воєнно–політичного союзу заради спільної боротьби проти Польщі.

Проблема українсько–молдавських стосунків в період національно–визвольних змагань під проводом Б. Хмельницького у вітчизняній науковій літературі та періодиці досліджена недостатньо. Окремі аспекти політичної та військової історії двосторонніх відносин висвітлені в працях І. П. Крип'якевича, В. А. Смолія, В. С. Степанкова, В. А. Голобуцького, А. Ф. Єрмоленко та Сперальські. Однак, спеціальних досліджень, спрямованих на висвітлення ключових аспектів політичних зв'язків між Молдавським князівством та Гетьманщиною не проводилося. Завданням цієї статті є аналіз геополітичних стратегій Б. Хмельницького та практичних спроб їх реалізації через призму українсько–молдавських контактів середини XVII ст.

Однією з найважливіших проблем на шляху до народження нової української державності у XVII ст., що потребувала негайного вирішення, була необхідність легітимізації гетьманської влади.

Зважаючи на середньовічну політичну традицію та монархічну практику, проголошувати державницький суверенітет та розраховувати на рівноправні стосунки з представниками монархічних та аристократичних домів Європи в складній архітектурі політичних відносин міг лише володар рівний за статусом.

З метою виведення роду Хмельницьких на рівень монархічних родів Європи та забезпечення стабільних кордонів на південному заході Гетьманщини, гетьман Хмельницький на початку 50-х рр. XVII ст. активно розробляє молдавський проект. Зважаючи на приязні стосунки з Портою та Кримським ханством гетьман розраховує на поступове втягнення сусіднього Молдавського князівства, що перебуває в васальній залежності від Оттоманської Порти, в коло своїх політичних та військових інтересів.

Окрім того, розробляючи молдавський проект, гетьман сподівався на налагодження дипломатичних зв'язків з фактичним володарем Великого князівства Литовського Янушем Радзивілом, який доводився зятем молдавському господарю. Зважаючи на давні політичні, соціально-економічні та культурні україно-литовські контакти, Хмельницький розраховував на можливість відновлення політичної співпраці між Гетьманщиною та Литвою, що в перспективі могло б кардинально змінити розташування сил в україно-польському протистоянні.

Слід відзначити, що ідея династичного та політичного союзу Гетьманщини з Молдавським князівством, категорично заперечувалася молдавською феодальною елітою та особисто володарем. Зважаючи на давні феодальні традиції та пропольську орієнтацію Василя Лупу, молдавські латифундисти та бояри різко засудили національно-визвольне козацько-селянське повстання українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Пропольська партія в середовищі молдавського боярства в середині XVII ст. була надзвичайно впливовою та потужною. Представники молдавських феодальних кіл володіли в Польщі маєтками, здобували освіту в польських світських університетах, підтримували тісні династичні зв'язки.

В зв'язку із пропольською орієнтацією Василя Лупу, гетьман Хмельницький в 1648 р. проводить переговори з турецьким двором про видалення господаря та про передачу Молдавського князівства в управління гетьману. Султан Мехмет IV в свою чергу надав гетьманові далекосяжні обіцянки, які, однак, не збирався виконувати в найближчій перспективі. Вичерпавши всі дипломатичні важелі впливу, Хмельницький зміг використати політичний конфлікт між Молдавією та Кримським ханством, причини якого недостатньо розкриті в сучасній історіографії. Ймовірніше за все, конфлікт спалахнув через так званий «литовський полон» – військову здобич кримських татар, яку ті вивозили до Криму через територію Молдавського князівства [2, с. 87].

В 1650 р. на чолі 70 тисячного козацького війська гетьман разом зі 30 тисячним татарським корпусом під проводом Іслама-Гірея вирушив на територію Молдавського князівства. Зважаючи на відсутність організованої відсічі з боку молдован, гетьманському війську вдалося без особливих перешкод зайняти столицю Василя Лупу м. Яси. За таких обставин,

господар поквапився укласти політичний мир з гетьманом Хмельницьким «і бути з ним у вічній дружбі і любові, і проти всякого ворога стояти з ним, гетьманом, заодно й один одному допомагати, а з ляхами йому, волоському господарю, надалі не складатися і дурна ніякого на Військо Запорізьке не мислити. І на тому й на всьому при послах гетьмана Богдана Хмельницького волоський господарь присягав...» [8, с. 460–461]. Політичну угоду було вирішено ратифікувати шляхом укладання шлюбу між сином гетьмана Тимофієм та донькою володаря Розандою. Укладання династичної угоди з молдавським монархом не лише дозволяло вивести рід Хмельницьких на рівень рівноправних гравців європейської політики але й на деякий час сприяло послабленню позицій Польщі в цьому регіоні. В перспективі Хмельницькі могли розраховувати й на здобуття молдавського княжого столу, однак цей політичний сценарій залежав від позиції Оттоманської Порти, яка володіла виключним правом затверджувати молдавського васала.

Незважаючи на укладання союзу Гетьманщиною, господар Василь Лупу й надалі дотримувався пропольської орієнтації. Без сумнівів, угода з гетьманом Хмельницьким була нав'язана силою козацької зброї та суперечила основним інтересам феодальної верхівки та її політичним орієнтирам. Так вже після поразки козацько-селянського війська від поляків під Берестечком у 1651 р. Василь Лупу намагається розірвати союз з Гетьманщиною та ініціює переговори з польським королем про спільну боротьбу проти українців.

Після поразки під Берестечком та принизливого Білоцерківського договору, для Гетьманщини надзвичайно гостро постає питання про вірність політичних союзників та дотримання всіх договірних зобов'язань. В зв'язку з неоднозначною позицією молдавського князівства та фактичним зривом попередніх домовленостей про шлюбну угоду, гетьман Б. Хмельницький знову вирішує силою змусити молдавського господаря порвати з Польщею та повернутися до союзу з Гетьманщиною. Навесні 1652 р. українська армія вирушила до кордонів Молдавського князівства та Речі Посполитої, де й зустрілася з польським військом під проводом Мартина Калиновського. Вирішальна битва відбулася під горою Батіг біля сучасного села Четвертинівки Тростянецького району на Вінничині. Перемога українського війська під Батогом вирішила питання й про курс зовнішньої політики Молдавського князівства. Під тиском об'єктивних чинників молдавський господар знову змінює зовнішньополітичну орієнтацію і відновлює переговори з Богданом Хмельницьким. Останній з притаманною йому прямоотою і різкістю вимагає від Василя Лупу міцного союзу, погрожуючи в разі відмови військовим походом. Український літописець Григорій Грабянка згадує, що Богдан Хмельницький ставив молдавському господарю ультиматум: або негайний союз і закріплення його весіллям, або «...Сто тисяч війська до нього придуть в гості» [1, с. 97–114]. Під тиском відкритих погроз та військової присутності багатотисячного українського війська господар змушений був офіційно закріпити україно-молдавський воєнно-політичний союз. Так в серпні 1652 р. відбулося одруження

Тимофія Хмельницького з Розандою Лупул, внаслідок чого Василь Лупул став союзником козацької держави, що призвело до зміни зовнішньополітичних векторів як української, так й молдавської держави. Про це дізнаємося з показань посла волоського господаря Матвія Баса Костянтина Мануїла, який по дорозі до Москви мав приватну бесіду з Богданом Хмельницьким, в якій йшлося про підготовку до спільної україно-молдавської військової кампанії проти Кримського ханства відразу ж після ратифікації союзницької угоди [7, с. 99].

Зміна політичних орієнтирів молдавського господаря призвело до загострення внутрішньополітичної ситуації. Зокрема, змінилося ставлення молдавського боярства та феодалів до Василя Лупу. Після вісімнадцяти років підтримки його правління, феодалні верстви суспільства демонстрували категоричне несприйняття його політики. Значно погіршилися стосунки й з Оттоманською Портою та Річчю Посполитою.

Занепокоєні активною політикою Богдана Хмельницького в Молдові сусідні держави створили коаліцію у складі Валахії, Семигороддя та Речі Посполитої. За сприяння господаря Валахії Матеєм Басарабом і семигородським князем Юрієм II Ракочи було організовано змову молдавських бояр, яку очолив придворний Василя Лупу великий боярин Георгій Штефан. Під тиском змовників та інтервентів з Трансильванії Василь Лупу змушений був рятуватися втечею до свого союзника гетьмана Хмельницького. Невдовзі, за підтримки трансильванських військ та місцевих феодалів, Георгій Штефан вступив до м. Яси, де його й було проголошено господарем.

З метою реставрації влади свого союзника, гетьман Хмельницький на прохання Василя Лупу надіслав до Молдови дванадцятитисячне козацьке військо під проводом Тимофія Хмельницького [7, с. 100]. Незважаючи на успіх спільних дій козацько-молдавського війська у перших сутичках з силами Георгія Штефана, 6 липня 1653 р. у битві під с. Фінтою, що поблизу Бухареста, союзники зазнали катастрофічної поразки. У битві під Сучавою 2 вересня 1653 р. Тимофія Хмельницького було смертельно поранено, а козацьке військо вже 9 вересня змушено було скласти зброю.

Внаслідок програшу україно-молдавських сил у військовій кампанії 1653 р. Василя Лупу було остаточно позбавлено влади в Молдавській державі. В подальшому, гетьман Хмельницький був змушений виключити Молдавське князівство з кола потенційних союзників у боротьбі проти Польщі та поступово переорієнтуватися на московську та турецьку політичні перспективи.

Список використаних джерел

1. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / Пер. із староукр. – К.: Т-во «Знання» України, 1992. – 192 с.
2. Українська радянська енциклопедія. У 12-ти томах / За ред. М. Бажана. – 2-ге вид. – К., 1974 – 1985.
3. Акты Московского государства / под ред. Попова. – 1890. – Т. I.
4. Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. – К.: вид. АН УРСР, 1954. – 546 с.
5. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 504 с.
6. Центральний державний архів древних актів СРСР (ЦДАДА). – Ф.124. – Оп.1952. – Спр.3. – Арк.6.

7. Мохов Н. Очерки истории молдавско-русско-украинских связей. – Кишинев, 1961. – 215 с.

8. Воссоединение Украины с Россией. Сб. документов, Т. II. – М., 1954. – 557 с.

9. Байдаус Э. Штрихи к политическому портрету Б. Хмельницкого в контексте молдавско-украинских отношений (1648–1653 гг.). В кн.: Украина в Центрально-Східній Європі: Студії з історії XI–XVIII ст. – К., 2000.

10. Голобуцкий В. А. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. – К., 1962. – 369 с.

11. Ермоленко А. Ф. Украинско-молдавские отношения в годы освободительной войны украинского народа (1648–1654). В кн.: Воссоединение Украины с Россией 1654–1954: Сборник статей. – М., 1954. – 418 с.

References

1. Litopys gadjac'kogo polkovnyka Grygorija Grabjanky / Per. iz staroukr. – K.: T-vo «Znannja» Ukraïny, 1992. – 192 s.
2. Ukraïns'ka radjans'ka encyklopedija. U 12-ty tomah / Za red. M. Bazhana. – 2-ge vyd. – K., 1974 – 1985.
3. Akty Moskovskogo gosudarstva / pod red. Popova. – 1890. – T. I.
4. Kryp'jakevych I. P. Bogdan Hmel'nyckyj. – K.: vyd. AN URSR, 1954. – 546 s.
5. Smolij V. A., Stepankov V. S. Bogdan Hmel'nyckyj: Social'no-politychnyj portret. – K.: Lybid', 1993. – 504 s.
6. Central'nyj gosudarstvennyj arhiv drevnih aktov SSSR (CGADA). – F.124. – Op.1952. – Spr.3. – Ark.6.
7. Mohov N. Ocherki istorii moldavsko-russko-ukraïnskikh svjazej. – Kishinev, 1961. – 215 s.
8. Vossoedinenie Ukrainy s Rossiej. Sb. dokumentov, T. II. – M., 1954. – 557 s.
9. Bajdaus Je. Shtrihi k politicheskomu portretu B. Hmel'nic'kogo v kontekste moldavsko-ukraïnskikh otnošenij (1648–1653 gg.). V kn.: Ukraïna v Central'no-Shidnij Jevropi: Studii' z istorii' XI–XVIII st. – K., 2000.
10. Golobuckij V. A. Diplomatscheskaja istorija osvoboditel'noj vojny ukraïnskogo naroda 1648–1654 gg. – K., 1962. – 369 s.
11. Ermolenko A. F. Ukraïnsko-moldavskie otnošenija v gody osvoboditel'noj vojny ukraïnskogo naroda (1648–1654). V kn.: Vossoedinenie Ukrainy s Rossiej 1654–1954: Sbornik statej. – M., 1954. – 418 s.

Mukhanov V. M., Ph.D., senior lecturer in history and philosophy of Ukraine Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnytsia), muhan2004@mail.ru

Ukrainian–Moldovan political relations in the context of development of Ukrainian national state in the 50's XVII century

The purpose of the article is to conduct historical analysis of geopolitical strategies Bohdana Hmelnytskoho and practical attempts to implement them through the prism of Ukrainian–Moldovan contacts the mid-seventeenth century.

The study used general scientific methods, historical and comparative system analysis and special methods of historical research – analysis of legal documents.

The article analyzes the key aspects of political relations between the Moldavian Principality and Hetmanate Moldavian project under Bohdan Khmelnytsky discussed prospects of implementation sovereignty Hetman complex architecture through the prism of geopolitical relations in Eastern Europe mid-seventeenth century.

Keywords: Hetman, Bohdan Khmelnytsky, Moldavian principality Moldovan project, V. Lupu, Timothy Khmelnytsky.

* * *